

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

קיץ תשפ"ו, 2026, שאלון: 22382

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

3. כל התשובות מנוסחאות בראשי פרקים.

ההתיישבות היהודית בנגב ובגליל

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-3

שאלה 1 - "מושבות הגליל העליון, 1882-1914: היבטים גיאוגרפיים-יישוביים" מאת יוסי בן ארצי

סעיף א'

– הסבר לטענת בן ארצי כי "הגורם העיקרי שהשפיע על מיקום המושבות בגליל היה זמינות הקרקעות שהועמדו למכירה ומצבן המשפטי" – היהודים שביקשו להקים מושבות באזור חיפשו קרקע זמינה לרכישה, פנויה, שקל להגיע להסדר רישומה, והעדיפו שתהיה בבעלות יהודית (המצב המשפטי) מתוך הנחה שמעמד זה יקל על הרכישה עצמה.

דוגמאות:

א. ראש פינה – הקרקע הייתה שייכת ליהודים מצפת. הם ניסו להקים עליה מושבה (גיעוני 1878) אך כשלו ועזבו. כך הייתה הקרקע זמינה לרכישה, מבעלות יהודית.

ב. יסוד המעלה – הקרקע הייתה שייכת למשפחת עבו שאחד מבניה היה סגן קונסול צרפת באזור. הם הקימו יישוב חקלאי קטן בשם מי מרום, אליו חברו החלוצים שהקימו את ייסוד מעלה, כמה שנים מאוחר יותר. כך שהקרקע זמינה ובעלות יהודית.

ג. משמר הירדן – הקרקע הייתה בבעלות יהודי אמריקאי, מרדכי ליובוסקי, שניסה להקים עליה אחוזה וכשל. לכן הייתה הקרקע זמינה.

– **נימוקים לטענת בן ארצי כי מעבר מושבות הגליל העליון לחסות הברון הובילה לשינויים בזכותם ניצלו רובן מקריסה כלכלית:**

דור המייסדים של המושבות תפס את עבודת האדמה כפשוטה – חריש, זריעה, קציר. הם ראו בהליכה אחרי המחרשה את שיבת ציון בהתגלמותה.

בפועל, הם הגיעו מהר מאוד למשבר כלכלי, על רקע המציאות המקומית וחוסר הניסיון המקצועי, ונאלצו לפנות לברון ולבקש את חסותו. היה זה מעבר דרסטי לדגם משקי אחר – האיכרים קבלו תמיכה חודשית וניהול המושבה עבר לידי מנגנון הפקידות של הברון. הוא שילם את חובותיהם, סיפק גורמי ייצור והדרכה חקלאית מקצועית. בפועל קיבלו פקידי הברון את כל ההחלטות במושבה. בכך הם הצילו את המושבות מקריסה.

○ **ראש פינה** – לפני הברון, עשו ניסיון לבסס משק חקלאי על פלחה (גידולי שדה). 4 שנים עסקו בסיקול, הכשרה וזריעה.

בחסות הברון רכשו עוד קרקע, נטעו מטעים וכרמים והחלו במקביל לגדל בקר וצאן. לצד קשיים בדרך, התייצב המשק החקלאי עם תחילת המאה ה-20 וכלל מטעי תות, שקד, זיתים וכרמים, בקר וצאן וירקות. במטרה לגוון את הבסיס הכלכלי יזמו פקידי הברון תעשייה של מוצרי חקלאות שסייעו לכלכלת המושבה עד תחילת המאה ה-20, כמו בית הטוויה למשי, מפעל לצימוקים וטחנת קמח.

○ **יסוד המעלה** – עד בוא הברון אין התפתחות – יש ניסיון לא מוצלח לעיבוד גן משותף ובו אתרוגים, זיתים ופירות נוספים.

תחת חסות הברון לא קבלו האיכרים תמיכה חודשית כמו במושבות אחרות, אלא הועסקו ע"י הברון כפועלים במשתלה שהקים במושבה, ובמקביל המשיכו לעבד את הנחלות. מאחר ולא הצליחו להתפנות במקביל לעיבוד החלקות שלהם, הם העסיקו ערבים וכך נוצרו במושבה שתי מערכות עיבוד – משק הברון ומשקי האיכרים, שעובדו ע"י ערבים. הקרקע של המושבה הייתה פורייה וטובה – במשתלת הברון גידלו עצי פרי, זיתים ושיחי ורדים. שתלי עצי תות הועברו למושבות הסביבה כדי לפתח תעשיית משי. במשתלה ניסו להפיק תמציות בשמים משיחי הוורדים והוקם ביי"ח להפקת תמציות צמחים לבשמים – ורד (מבולגריה), הדס, אזוב ושומר שגודלו במשתלה.

סעיף ב'

שלוש דוגמאות לקיפאון בהתפתחותן של מושבות הגליל העליון:

1. **התפתחות איטית בגידול האוכלוסייה** –

מספר התושבים - למעט ראש פינה, בה קצב גידול האוכלוסייה היה דומה לזה של מושבות השרון ויהודה, סבלו המושבות מקצב גידול איטי ומעליות וירידות חדות בהתפתחות האוכלוסייה. ביסוד המעלה השפיע מאוד מהלך פתיחת וסגירת המשתלה של הברון, עם פתיחתה הגיעו מתיישבים חדשים ועם סגירתה עזבו רבים.

במשמר הירדן קבעו נציגי יק"א כי השטח החקלאי מספיק ל-12 משפחות בלבד ובכך עצרו את גידול המושבה. מאפיין משותף נוסף היה גודל המשפחות - מספר בתי האב היה לרוב קטן אך עם מספר נפשות גבוה. יחס הנפשות הגבוה לכל חלקה היה בעייתי. למרות זאת לא יזמו פקידי הברון חלוקה שונה של החלקות, לאור תפיסה שקבעה גודל נחלה אופטימלי לכל משפחה.

כך נמנעה התפתחות כלכלית, המושבות הפכו ללא אטרקטיביות ולא משכו אוכלוסייה חדשה ונוצר מעגל של גידול איטי וקיפאון יישובי.

2. התפתחות איטית של השטח הבנוי – שני גורמים מרכזיים השפיעו על התפתחות התחום :

א. בעיית רישיונות לבנייה :

1) גורם מעכב כלל ארצי – השלטון יזם איסורי בנייה והגביל חוקית את רישום הקרקעות לנתינים זרים - **ראש פינה** - עיכוב רישיונות הבנייה לאור האיסור הארצי גרם לחלק מהמתיישבים להמתין בצפת. נעשה מאמץ להשיג היתרי בנייה מסגן המושל היהודי בדמשק (עבו), אך הוא דרש בשם השלטון להתעתמן. **מטולה** – נוצר עיכוב של 5 שנים בגלל תביעות האריסים הדרוזים שנושלו מאדמותיהם.

2) גורם מעכב מקומי – ההעדפה לרכוש קרקע מבעלות יהודית הוכיחה עצמה כחלטה לא נכונה - **יסוד המעלה** - משפחת עבו ניסתה לנצל חוסר ידע חוקי של המתיישבים ע"מ להשאיר את הקרקע אצלה ולהפוך אותם לאריסים. הם נאחזו בכך שלא היה למתיישבים נתין מקומי לרשום על שמו את הקרקע ואז דרשו תוספת מחיר גבוהה להסדרת הסכסוך. העיכוב הוביל ל- 4 שנים עד לרכישה.

ב. בעיית המימון – מפתח להבנת התפתחות מרבית המושבות – העדר הון עצמי, האגודות המיישבות התרוששו מהר, העדר גוף מרכזי בעל יכולת תמיכה מסיבית. בעין זיתים ומחניים הביאה בעיית המימון לחיסולן, בראש פינה ההשפעה הייתה שבחרו להתגרר במבנים קיימים ולא מתאימים כי לא היה מימון לבנייה חדשה. ביסוד המעלה הוצא כל הכסף על רכישת האדמה ועל המשפטים הסבוכים להסדרת הבעלות.

3. חוסר בהתארגנות על-יישובית

למרות ציפייה שריחוק המושבות מיתר ההתיישבות בארץ יוביל לשיתוף פעולה ביניהן, שיקדם את הפיתוח המשקי, ויתמודד עם תחושת הבדידות החברתית והכלכלית, זה לא קרה. הארגון הבין-יישובי היחיד שקם היה חברה-קדישא ליסוד המעלה ומשמר הירדן.

ניסיון להקים אגודה בראש פינה לא עלה יפה וכלל לא סייע להתפתחות המושבה כי המטרות היו כלליות מדי (חיזוק כלכלי, אחריות הדדית) ולא נוצרו כלים מעשיים מסייעים.

ניגוד אינטרסים בין מחניים לראש פינה (האחרונה רצתה להתרחב על חשבון הראשונה) גרם ליק"א לפרק את מחניים ולמסור את האדמות לאנשי ראש פינה.

אחד ההסברים לתופעה הוא שמושבות הגליל חוו קושי גדול שחייב התרכזות מוחלטת בענייני המשק והפרנסה ומנע אפשרות לעסוק בענייני ציבור.

המושבות גם נמנעו ממעורבות בפעילות המושבות הארצית – לא שלחו נציגים למשלחת פאריס 1901 או ליכנסיה הארצישראלית שהתקיימה בזיכרון יעקב ב 1903.

הריחוק החברתי כן יצר מערכות קשרים חברתיים והחלפת מידע מקצועי, ואף קשרי נישואין, בעיקר בסיוע המרכזיות של ראש פינה בה התמקם מרכז הפקידות.

הגורמים שהביאו לקיפאון לדעת בן ארצי :

מיקום - בזמן שערי הנמל במישור החוף התפתחו ומשכו השקעות, הכביד מאוד מיקום האזור בשוליים, על יצירת קשרים והשגת מידע והרתיע רבים. מרחק הנסיעה והיעדר דרכים טובות ובטוחות הגבירו את הניתוק היחסי. לא היו באזור מוקדי פיתוח, חשיבות הערים באזור הייתה בירידה והסביבה כולה הייתה נחשלת למדי, ללא מחצבים, נמל, דרכים ראשיות בקנה מידה ארצי.

המערכת החקלאית הפכה לגורם מכביד ומעכב – הדרישה ליחידות משק גדולות הייתה קשה למימוש ; נעדר ענף מוביל שיאפשר התבססות כלכלית ; ההישענות על גד"ש הייתה כרוכה באי-וודאות ובגורמי אקלים שהביאו לחוסר יציבות בכמות היבול והכנסות האיכרים.

פעילות יק"א באזור גרמה גם היא להאטה ומכניסתה לאזור לא קמו בו עוד מושבות – הארגון שאף לבסס ולהביא לעצמאות כלכלית את המושבות הקיימות ולסיים את תלות האיכרים בחסות. הם שינו את שיטת הברון – לא נתנו תמיכה אלא חוזי אריסות ודחיפה לקבלת אחריות ועצמאות משקית, וכל זה ע"י פקידים נוקשים ותקיפים, שהואשמו כחסרי הזדהות לאומית ורגשית עם מפעל ההתיישבות. בפועל הוקטנו וצומצמו המושבות הקיימות לטובת טיפול יסודי בהתבססות כלכלית של הנותרים. איכרים שלא הצליחו לעשות את השינוי נדחפו לעזוב את המושבות.

כלכלית נוצר שיפור ניכר, הושג איזון בין גידולים לענפי העזר ואף מושבה מהנותרות לא עמדה יותר בסכנת התמוטטות. אך במקביל נפגע מאוד התחום החברתי וההתפתחות. התברר כי מטרת יק"א הייתה ביסוס ולא המשך התפתחות וצמיחה. ולעומת הקשיים בגליל העליון (הריחוק, הקרקע הבעייתית, האיכרים הוותיקים ובעלי הדרישות) מצאה יק"א נתונים מתאימים יותר לפיתוח בגליל התחתון ונתנה לו עדיפות מובהקת על פני הגליל העליון.

כך, במקביל לתרומה הייחודית של מושבות הגליל העליון – חלוציות, מאבק בבידוד וביצות, יצירת ניב גלילי ודמות 'איכר גלילי', הן לא נטלו חלק בתהליכי השגשוג והפריחה שחוו רוב מושבות יהודה והשרון והחל מראשית המאה ה-20 הן חוו קפאון והסתגרות.

שאלה 2- "מדיניות רכישת קרקעות והתיישבות בנגב ערב מלחמת העצמאות" מאת חנינא פורת

סעיף א'

הסבר לטענה כי הפעילות הציונית בנגב בשנת 1947 "הביאה בסופו של דבר להכללתו של הנגב במדינה היהודית": טענתו היא שמבצע 11 הנקודות בנגב (סתיו 1946) חיזק את הנוכחות היהודית בנגב אך לא היה מספיק על מנת להבטיח סופית את הכללת האזור בתחומי המדינה המוצעת. לכן המשיכו המוסדות הלאומיים לרכוש קרקע ולהתיישב בנגב, גם במהלך 1947, כדי לעבות את ההתיישבות באזור.

חוקרים רבים מתארים את המבצע כשיא המאבק על הנגב. בפועל, **הפעילות של שנת 1947** היא שהביאה בסופו של דבר להכללת האזור בגבולות המדינה.

דוגמאות לפעילות הציונית בתחום ההתיישבות:

רכישת קרקעות והקמת יישובים –

בפברואר '47, הוחלט לעלות לקרקע 3 יישובים – על קרקע יהודית ובתוואי הצינור. במקביל הוחלט במוסדות המיישבים על קידום תכנית הנחת הצינור.

באביב '47 התפתחה בקרב המוסדות המיישבים גישה חדשה – ההתיישבות אינה רק לטובת קביעת עובדות פוליטיות בשטח, אלא אזור התיישבות ראלי שנדרש לתכנן – לבסס קשר בין שטח התיישבות מקומי לבין אזור רחב, בנוסף על צינור המים, ע"י תחבורה משותפת, אספקת מזון מרוכזת ואמצעי ביטחון משותפים.

בקיץ '47 נעשה מאמץ להשתלט גם על אזורים במזרח הנגב (מזרחית לבאר-שבע), למרות שנחשבו עד אז בלתי מתאימים להתיישבות. סיור רכוב באזור הבהיר כי יש בו חלקות רבות הניתנות לעיבוד, על קרקע שנרכשה כבר בשנות ה-30. באוגוסט '47 הוקמו עוד 3 יישובים במרחב – מטרתם העיקרית הייתה תפיסת קרקעות בתוואי הצינור ובמרחבים שיש בהם התכנות חקלאית.

בסיום שנת '47 היו בנגב כ-25 יישובים יהודיים, שהוכיחו התכנות חקלאית וכלכלית.

סלילת צינור מים

על מנת לבסס את ההתיישבות בנגב ולסלול דרך להתיישבות נוספת, לקראת המאבק הצפוי על גורל האזור, הפכה הבאת מים לאזור לחיונית. היה ברור לכל שקו מים הוא הפתרון האפשרי היחיד לאספקת מים ולהוכחת קיומה של התיישבות חקלאית בנגב.

התוכנית שגובשה – סלילת שני קווי מים היוצאים מניר-עם (שם מצאו מאגר מים תת-קרקעי) – האחד לכיוון מערב והשני לכיוון מזרח.

חודשי הסתיו של שנת 46' נוצלו לתכנון תוואי קו המים מאזור ניר-עם ליישובי הנגב וב-1 בינואר 47' הוחל בהנחתו. הנחת הקו הייתה אקט פוליטי שנועד להצביע על דבקות התנועה הציונית ביישוב הנגב. בחודשים הבאים הונחו מעל 200 ק"מ של צינורות שחילקו מים בין 14 נקודות עבריות וספקו מים גם לבדווים לאורך הקו.

ביסוס היישובים החקלאיים

במהלך 47' בוצעו מגוון ניסיונות ביישובי הנגב –

בבארי נבדקו שיטות ליישור הקרקע ולסכירת מים. הוקמה משתלת ורדים וניטע יער של עצי אקליפטוס, אלה ושקמה. נערכו ניסיונות לגידולים ללא קרקע, הידרופוניים, גידול בחביות מים של ירקות.

בבית אשל המשיכו בנטיעת גפנים ועצי אקליפטוס ופותחה שיטת השקיה באמצעות חפירת גומות רחבות סביב העץ וחיפוי בחומרים אטימים שמנעו את התייבשות הקרקע.

בניר-עם ניטעה חלקת בננות ניסיונית, מתוך ההשערה שיש באזור מאפיינים סובטרופיים.

שת"פ של החקלאים עם האוניברסיטה העברית הביא להמלצה לגדל צמחי רפואה ותעשיית השמנים האתריים באזור, צמחים שימשו חומרי גלם לתרופות או להפקת רעלים נגד מזיקים.

מטרת כל הניסויים הייתה למצוא דרך לקיים חקלאות בנגב. המסקנות היו שהדבר ניתן.

דוגמאות לפעילות בתחום הדיפלומטי – מדיני

- וייצמן, נשיא התנועה הציונית התגייס למאמץ המדיני לשמירת הנגב כיהודי. בפנייה לממשל, הוא שיבח את נכונות המוסדות הלאומיים לספק מים לבדווים (3 מיליון קוב מתוך 15 מיליון שתוכננו לעבור בנגב), תמורת הסכמתם למעבר הצינור בשטחיהם. עם פריסת קו המים תעלה יכולת הקרקע לאפשר מחייה והתיישבות. הוא הציג היתכנות של הנגב לקלוט 250 אלף משפחות שיתפרנסו מחקלאות, מסחר ושירותים והדגיש כי רק ליהודים יכולת להפריח את הנגב, וככל שהבריטים יאפשרו להעברת משפחות אלה לא"י, כך תמנע שואה נוספת.

- עם הגעת וועדת אונסקו"פ לסיור בארץ, העיד בפניה אליעזר קפלן. הוא דחה את ה'אגדה' שיצרו הבריטים בדבר מחסור בקרקע ומים בארץ בכלל ובנגב בפרט. לאחר שהוכיח כי צפיפות היישוב היהודי גדולה בהרבה מזו של היישוב הערבי הוא קבע כי הארץ יכולה לפרנס עוד אלפי משפחות. לדבריו לנגב פוטנציאל עיבוד חקלאי גדול, והחזון הציוני להפרכת האזור כבר הביא להקמת ישובים רבים ולסלילת קו מים המביא ברכה לכל תושבי האזור כולל לשכנים הערבים.

- כשעלה חשש שיש למדינות השונות באו"ם קושי לתמוך בתכנית החלוקה בגלל העברת מרבית הנגב ליהודים, הודיע שרת באו"ם על נכונות הסוכנות היהודית לוותר על 2 מיליון דונם דרומית לרצועת עזה ועל 300 אלף דונם ליד באר שבע – ויתורים שלא נעשו מתוך חולשה או חשש ליכולת להתמודד עם המדבר, אלא מתוך הרצון להקל על מדינות לתמוך בהצעת החלוקה.

סעיף ב'

ההשפעה של מדיניות שלטונות המנדט הבריטי בארץ על תכנון ובניית קו המים בנגב:

הנחת הצינור בנגב הוצגה ע"י היישוב כמקור מים לתחנות הניסויים החקלאיים שהוקמו כחוק על קרקע יהודית ולכן לא ניתן היה למנוע את סלילתו. אך הבריטים עשו צעדי השהיה והפעילו את המערך הבירוקרטי שעמד לרשותם על מנת לעכב את הנחת הצינור –

בסוף 46' כשניסו בסוכנות להאיץ את תוכניות הנחת הקו, נציב מחוז עזה נמנע מלאשר את המשך הפעילות עד לאישור מפורש של הנציב העליון. הבריטים המשיכו לעשות פעולות להקשות על הנחת קו המים בנגב בכך שהקפידו על התוואי ועל עמידה בתנאי הרישיון המיוחד שהופק. הם טענו כי הצינור עובר מאזור לאזור בניגוד לחוק ופוגע בדרך בקרקעות ערבים וברמת היבול שלהן ומחיר המים צפוי להיות גבוה עבור הערבים. חשש אחר שעלה היה המלחת מי האזור ופגיעה במשק המים הדל באזור. בסוף חודש מאי 47' נעצרו העבודות ונדרשה פשרה כדי לחדש את העבודה – רק לאחר שהוצגו לבריטים המפות וההוכחה כי הקו עובר רק לאורך דרכים ציבוריות וכי המים יובאו מחוץ לאזור הנגב (מאזור ניר-עם) ניתן היה להמשיך בעבודה. הבריטים המשיכו להפריע – בטענה כי מותר להשתמש בדרכים הראשיות אבל הנחת הקו חייבת להיות 9.5 מטר ממרכזה ואילו חלקו של הקו למשמר הנגב הונח 8.75 מטר מהמרכז וזו עברה שגררה אזהרה.

ההשפעה של יחס הבדווים על תכנון ובניית קו המים בנגב:

יחסם של הבדווים לקו המים לא היה אחיד:

- חלק מהשיחיים ראו בו הזדמנות לזכות במים ולחזק מעמד ושליטה.
- אחרים ניסו למנוע מעבר שלו ע"י מאבק משפטי ואיומים, כדי לזכות בסופו של דבר בתשלום גבוה.
- חלקם התנגד באופן מוחלט למעבר הצינורות כי היו מושפעים מגורמים קיצוניים בעולם הערבי (הליגה הערבית, 'קופת האומה').
- מעטים ראו בקו פתח לשת"פ חקלאי עם היהודים. בפועל היו התנכלויות רבות של הבדווים להנחת הקו:
- גניבת צינורות לאחר שהונחו והפיכתם לתמוכות לבתים. ירי על הקו במטרה לחבל בו.
- הסתה והפגנות.
- ניסיון פיזי לעצור את החפירות – נשכבו לפני הטרקטור.
- בעת העברת הקו לחצרים התנכלו הבדווים לעובדים ולצינור. נתגלו חילוקי דעות בצד היהודי – בין תגובה מתונה שתמנע התדרדרות לבין תגובה בכוח רב שתמנע המשך התנכלות – הוויכוח עיכב תגובה כלשהי וההפרעות נמשכו זמן ממושך. רבים חתמו עצומה שקראה לסיפוח האזור לירדן, הזהירו מפני מכירת קרקע ליהודים, רבים חששו מהטרור של 'קופת האומה' וחזרו במהסכמה למכור.

שאלה 3- "המלחמה הארוכה ביותר – אצבע הגליל במלחמת העצמאות" מאת מוטי גולני

סעיף א'

– שלושה שיקולים שהשפיעו על מדיניות הביטחון של ארגון "ההגנה" בנוגע לאצבע הגליל בחודשי הלחימה הראשונים (מתוך אלה):

- בספטמבר 1947 הוגדרה 'אצבע הגליל' ע"י ההגנה כקו עצירה (מרחב חסימה) – יש לשמור על השטח ממטולה ועד ראש פינה כדי למנוע התקדמות האויב לעמק יזרעאל ואזור חיפה.

- במהלך החודשים הראשונים חשב עדיין הפיקוד העליון כי מדובר **במאורעות בלבד**, שהערבים ישפכו זעמם על ההחלטה ואז יירגעו. לא היה עדיין דיבור על מלחמה ולכן לא הייתה מטרה להסלים את המצב.
 - לנוכח האלימות הערבית בדרכים ובערים המעורבות, תכננה ההגנה שורה של **פעולות תגמול**. ב-18 בדצמבר '47, בתגובה על רצח נוטר יהודי, ביצעה יחידה של גדוד הגליל פעולה נגד הכפר חסאס (בין דפנה לחלסה, קריית שמונה). חוסר ניסיון בפעולות מסוג זה הביא לתוצאה של אבדות בקרב של נשים וילדים, והמתח באזור התגבר. הפעולה בחסאס נתפסה כבעייתית בהיבט המוסרי וגם טעות אופרטיבית קשה שתוביל להסלמה מיותרת. הקושי היה **שהכפרים שימשו בסיס יציאה להתקפות הערביות** ולכן לא הייתה ברירה אלא להמשיך ולפעול נגדם.
 - ב-9 בינואר '48 תקפו הסורים את כפר סולד ותל-דן (תל-קאדל). הם נהדפו ע"י חברי כפר סולד וסיוע של יחידה בריטית מחיל הספר. בפועל הבריטים השתתפו בהגנת כפר סולד, תחת פיקוד מפקד היישוב היהודי – גם הכפיפו עצמם וגם סייעו בהפעלת נשק שהוגדר על ידם כבלתי חוקי.
 - הבריטים בעת הזו כבר בשלבי פינוי מתקדמים, והתחילו להעביר אחריות ביטחונית ליהודים ולערבים, אך הם הבהירו בפעולותיהם כי **הם עדיין הריבון בשטח** עד לרגע האחרון – מצד אחד הם גינו את המתקפה על חסאס והזהירו מהסלמה, ומצד שני סייעו להדיפת המתקפה על תל דן באוקטובר '47, ושוב בינואר '48. היה ברור כי כל פעולה של ההגנה באזור נדרשה להתחשב בכך.
 - במקביל הוחלט על מדיניות של **'אין פינוי ישובים'**, מסיבות של מורל (רוח חברי היישובים הייתה גבוהה ונתמכה בחיזוק מהעורף), צרכים לוגיסטיים (גם היישובים היהודיים שימשו בסיס ליציאה למתקפות הגמול, וחלק מהכוחות הלוחמים הגיעו מחברי היישובים) ומתפיסה לאומית-עקרונית (פינוי משמע ויתור על שטח שהושג בעמל ציוני רב שנים). המדיניות כפתה על ההגנה באזור פעולות לשמירה על כל היישובים.
- **השינויים שחלו במדיניות הביטחון בנוגע לחזית אצבע הגליל החל מסוף פברואר '48:**
- מפברואר '48 הוחלה באזור מדיניות חדשה:
- במסגרת ההערכות החדשה השתנה היחס לאזור – לא עוד יישובים העומדים בפני עצמם אלא **טיפול צבאי מרוכז באזור מוגדר אחד** – אצבע הגליל
 - בפברואר '48 החלה **הקמתן של חטיבות החי"ש המרחביות באזור**. חטיבת הצפון 'לבנוני', שהייתה אחראית על אצבע הגליל, אך הייתה מסגרת מנהלית יותר ממבצעית, פוצלה לשתיים: במערב, חטיבת 'כרמלי' ובמזרח, כולל אצבע הגליל, חטיבת 'גולני', שהורכבה בעיקר מאנשי היישובים באזור. על האזור הופקד אורי יפה (שכונה עודד). כשעזבה חטיבת גולני את האזור, באביב '48, הפכו כוחותיו של יפה לחטיבת 'עודד'.
 - פעולות ההגנה החלו להיות **חריפות יותר** - באמצע מרץ '48 ביצע כוח של החטיבה פעולת תגמול בכפר אל-חשינייה, לאחר שהתקבלו ידיעות כי בכפר פועלת יחידה של צבא ההצלה. הפעולה גרמה לבריחה של תושבי הכפר – הנטישה הערבית הראשונה, ככל הידוע.
 - **בתוכנית ד'** - ניסיונות ראשונים להשתלט על נקודות חיוניות במרחב לא צלחו. לאחר שבוע של כישלונות, הוחלט להשתלט על האזור כולו בתנופה אחת ותחת פיקוד אחד – יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח נשלח לקבל את הפיקוד על כל הכוחות באזור וקיבל הוראה להשתלט על כל מרחב אצבע הגליל.
 - בניגוד לינחשון ו'הראלי' שנועדו לאפשר העברת שיירות לירושלים ולכן עסקו בכיבוש נקודות שולטות על הדרך, כאן מדובר לראשונה על השתלטות טריטוריאלית על מרחב כפרי מוגדר. במשימה, 'מבצע יפתח', הצליח אלון להביא לכיבוש דרום 'אצבע הגליל' וצפת עד ערב הקמת המדינה. לאחר הקמתה המשיך ניסיון ההשתלטות על הרי נפתלי ומרגלות רמת הגולן, מול צבאות הפלישה.

לטובת המשימה רוכזו באזור הגדוד הראשון של הפלמ"ח (העמק) והגדוד השלישי (הגליל) והפכו יחד לחטיבת יפתח, לצד כוחות גולני שהיו כבר באזור.

• הקמת החזית המבצעית הראשונה במלחמת העצמאות

קשיי הקשר בין המטכ"ל בת"א לצפון, והתייצבות הקו באזור חיפה, הביאו במאי 48', להחלטה להקים את חזית הצפון. על משה כרמל הוטל ניהול הלחימה בגליל המזרחי, העליון והתחתון ובעמקים. הייתה זו המפקדה על-חטיבתית הראשונה במלחמה. שאר החזיתות הוקמו רק באוגוסט 48'.

בהתחלה הופקע הגליל המזרחי (כולל אצבע הגליל) מאחריות כרמל לאור מעמדו המיוחד של הפלמ"ח ויגאל אלון. זה היה מנוגד לכל היגיון מבצעי ועם העברת חטיבת יפתח למשימה בדרום, הועבר האזור לאחריות החזית הצפונית.

כך, מראשית יוני 48' לא נוהלה באזור מלחמה באופן עצמאי, אלא רק בזיקה למתרחש בחזית כולה.

– הסיבות לשינויים לדעת גולני:

- בינואר 48' החל לפעול בגליל צבא ההצלה. גם הוא השתמש תחילה בישובים הערבים כבסיסים אך החל להיות יותר ויותר נייד באזור. המעבר למלחמה בין כוחות סדירים ניידים חייבה שינוי בהערכות היהודית.
- בינואר-פברואר 48, השתנתה המסקנה במטכ"ל ההגנה - אין מדובר במאורעות אלא במלחמה. לאור זאת עבדו במטכ"ל על תכנית מקיפה – לא עוד הגנה על יישובים שונים, אלא תכנון מלחמה על היישוב היהודי כולו - מלחמה לשליטה על הארץ כולה, במיוחד על השטחים שנועדו למדינה היהודית ע"פ החלוקה, אך גם ריכוזי אוכלוסייה היהודיים שהיו מחוץ לגבולות המתוכננים
- אצבע הגליל אמורה הייתה להיות בשטחי המדינה ולכן נערכו להשיג בה שליטה מלאה עם הפינוי הבריטי. האזור צריך היה לשמש גם קרש קפיצה להשתלטות על צפת – שהייתה ע"פ התכנית בשטח היהודי אך היה בה רוב ערבי מוחלט.

סעיף ב'

הסיבות לעיכוב בחתימה על הסכם שביתת הנשק בין מדינת ישראל ובין לבנון:

בדרך להשגת ההסכם מול לבנון עמדו שני מכשולים –

- מכשול ראשון - לבנון הייתה נכונה לשיחות עם ישראל אך לא רצתה להיות הראשונה לחתום על הסכם שביתת נשק. השיחות איתה התעכבו עד לאחר חתימת ההסכם עם מצרים, עם סיום המערכה בדרום.
- מכשול שני – לבנון לא הסכימה לפתוח בשיחות כל עוד צה"ל חונה בשטחה. כמחווה-שלום פינה צה"ל 5 כפרים לפני השיחות.

ישראל ניסתה לקשור את נסיגת סוריה ממשמר הירדן בהסכם עם לבנון אך הבינה כי אין ללבנונים כוח לדרוש זאת מהסורים והסתפקה בקביעה כי לבנון תתחייב לא להרשות לסורים לפעול משטחה.

ב-23 במארס 49' נחתם הסכם שביתת הנשק עם לבנון והגבול הבינלאומי נקבע כגבול שביתת הנשק.

הסיבות לעיכוב בחתימה על הסכם שביתת הנשק בין מדינת ישראל ובין סוריה:

באפריל נותרה סוריה המדינה היחידה שטרם חתמה על הסכם עם ישראל.

בסוף מארס הייתה בסוריה הפיכה צבאית. חוסני זעים, שתפס את השלטון, הודיע על רצונו להיכנס למו"מ עם ישראל. החשש הסורי היה כי כעת, כשצה"ל פנוי הוא יפנה את מלוא כוחותיו למובלעת משמר הירדן. השיחות נמשכו מתחילת אפריל ועד ה-20 ביולי.

הקושי היה לגשר בין הרצון הסורי לנצל את ההצלחה במשמר הירדן לבין הדרישה הישראלית לנסיגה מלאה לגבול הבינלאומי. נדרש תיווך חיצוני משמעותי - הרצון לסיים את המלחמה, לצד ניהול נכון של המתווך מטעם האו"ם הביא לחתימה ולנסיגת הכוח הסורי אל מעבר לגבול.

